

EL CATALÀ: UNA LLENGUA EN PERILL D'EXTINCIÓ?

M. CARME JUNYENT

Efectivament, el procés d'extinció del català pot quedar sentenciat d'aquí a uns cinquanta anys, quan l'última generació que haurà tingut el català com a llengua materna, clarament minoritària al conjunt del país, l'abandoni per adreçar-se als seus fills.

A. Rafanell i A. Rossich (1990)

El fragment amb què encapçalo aquest article pot ser recordat per moltes coses: pel debat que va encetar, per aconseguir una divisió gairebé èpica entre optimistes i pessimistes -altrament coneguts com a apocalíptics-, per haver introduït una xifra mítica que s'ha fixat en la ment de molts fins esdevenir inamovible... Però sobretot, sobretot, pot ser recordat per ser un dels fragments més mal llegits i mal interpretats de la història de la sociolingüística catalana. Ara, gairebé deu anys després d'aquell debat inicial, els meus amics de la *Revista d'Igualada* em demanen que respongui una pregunta: el català, és una llengua en perill d'extinció? I si reprenc aquest fragment mare de totes les discussions posteriors és, d'una banda, per proposar-ne una relectura, i, d'altra banda, per constatar una vegada més que Rafanell i Rossich no van fer més que descriure el que era previsible i que, malgrat el temps passat, tot apunta que no anaven gens errats.

Així, si haig de respondre la pregunta, diré que sí -sense embuts-: el català és una llengua, no tan sols en perill d'extinció, sinó que ja és una

llengua en procés d'extinció. Això no vol dir que sigui una llengua sentenciada, ni que el procés hagi entrat en fase terminal o irreversible; només vol dir que, si no en trobem el desllorigador, ben aviat el procés s'acabarà tal com està previst en aquest fragment. Ara, si et plau, amic lector, no em condemnis lliurant-me al racó dels apocalíptics. El debat entre optimistes i pessimistes va ser prou estèril com per incapacitar-nos per prevenir el futur més immediat, i això no ens ha deixat veure que segurament tenim les eines necessàries per capgirar el destí aparentment inevitable. El que et demano és que eixamplis l'horitzó i provem de cercar nous camins perquè, apocalíptica o no, sí que crec que anant per on anem, no anem enlloc.

QUÈ ÉS UNA LLENGUA MORTA?

Estem acostumats a anomenar les llengües clàssiques -especialment el llatí i el grec- "llengües mortes", i fins i tot s'acostuma a anomenar "llatinització" un dels processos de mort de les llengües, altrament conegut com a "mort des de baix", en el transcurs del qual la llengua és abandonada com a vehicle de comunicació familiar i acaba essent emprada en els àmbits "alts", ja sigui la litúrgia, l'administració, etc. Tot plegat indueix a moltes confusions, la més perillosa de les quals és creure que la "mort" d'una llengua és un procés natural al qual totes estan abocades més d'ho-

ra o més tard. Deixem-ho clar de bon començament: ni el llatí, ni el grec no són llengües mortes. Quin és el miratge, doncs, que ens fa parlar tan convençuts d'aquestes llengües com si s'haguessin extingit? Doncs un tret que compartim amb molts pobles monoteistes: la il·lusió que la llengua es pot fixar. Tots hem sentit a parlar de la llengua de l'Alcorà, una forma de l'àrab que, en la mesura en què és presa com la "paraula de Déu", ha de ser immutable perquè és perfecta, i així a les escoles alcoràniques es reciten els versets de memòria i sense entendre'ls, de la mateixa manera que, fins fa ben poc a casa nostra, assistíem a misses dites en llatí.

La fixació de la llengua ha estat i és el somni de moltes cultures, i és aquest somni el que ha permès en bona mesura el desenvolupament de la lingüística, però la realització d'aquest somni o bé és impossible o bé implica la mort de la llengua. Per què? Doncs perquè el procés natural de les llengües és cap a la diversificació; totes les llengües canvien i, quan deixen de fer-ho, és perquè ja han mort o són a punt de fer-ho. Així, el llatí no va morir, ben al contrari, es va anar diversificant i prenent noves formes, al mateix temps que substituïa moltes altres llengües que, aquestes sí, són mortes. Que la il·lusió de la fixació ens faci creure que és morta és una altra cosa: tots els parlants de llengües romàniques perpetuem el llatí en les nostres llengües.

La mort o extinció d'una llengua vol dir que aquells parlants que la feien viure l'han substituïda per una altra, parlen una altra llengua, i aquella que han abandonat s'ha perdut per sempre. Naturalment, aquest no és un fet que es doni d'un dia per l'altre; es tracta, efectivament, d'un procés gradual que en casos molt greus es pot consumir en tres generacions. Si ara tornem al fragment amb què he encapçalat aquest article i intentem de llegir què hi diuen els autors, constatem que, efectivament, estan parlant d'un procés que pot quedar sentenciat, és a dir, entrar en fase irreversible, quan l'última generació de cata-

lanoparlants l'abandoni per adreçar-se als seus fills. Per tant, allà on es va voler llegir que el català "es morirà d'aquí a cinquanta anys" de fet se'ns estava dient que el procés d'extinció ja està en marxa i quin n'és el final previsible, al capdavant una descripció impecable del que és la mort d'una llengua.

Atès que els autors són gent assenyada, em sembla que podem descartar un desig d'*épater*, o una mera provocació. Pel que fa a mi, diré que no és precisament la mort del català el que més em preocupa, sinó el procés d'homogeneïtzació lingüística mundial. Un procés que, cada vegada més, sembla incontrolat i les conseqüències del qual són gravíssimes. Com que el que ara em pertoca és respondre a una pregunta ben explícita, no faré res més que explicar els motius que em fan afirmar que el català és una llengua en procés d'extinció.

COM ES MOREN LES LLENGÜES

Estem parlant de la mort d'una llengua com d'un *procés*. I val la pena insistir-hi perquè, en el cas del text esmentat al començament, es va passar per alt el fet que aquesta paraula fos subratllada. En el transcurs d'aquest procés es donen uns sèrie de fets que poden ser interpretats com a símptomes. Malauradament, aquesta interpretació s'acostuma a fer quan el procés ja ha entrat en fase irreversible i, de fet, un tret comú a tots els pobles la llengua dels quals s'ha extingit és que no n'han estat conscients fins que ja no hi havia res a fer. Un altre tret que cal destacar és que el procés d'extinció d'una llengua és el resultat de la combinació de fenòmens de tipus diferents -historicosocials, de comportament i lingüístics- que interactuen i que, finalment, acceleren el procés. Abans d'entrar en detalls, podem dir que -pel que fa al català- ens trobem en la fase primària del procés, que "els famosos cinquanta anys" corresponen a l'inici de la decadència, i que aquesta duu ràpidament a la mort de la llengua.

A) LA FASE PRIMÀRIA

Allò que tenen en comú totes les llengües extingides o en procés d'extinció és que, en algun moment de la seva història, s'ha donat algun esdeveniment que ha comportat la jerarquitització de les llengües implicades en el procés de substitució, i han passat a ser llengües subordinades. Dit en altres paraules, s'inicia un procés de bilingüïtzació jerarquititzada de la comunitat, condició imprescindible perquè es doni el procés de substitució. La jerarquitització té com a conseqüència immediata la distribució dels àmbits d'ús que, al seu torn, accelera el procés de bilingüïtzació. Per entendre'ns: si en un àmbit s'utilitza una llengua i en un altre una altra, cal conèixer les dues llengües si es vol tenir accés a aquests dos àmbits. La bilingüïtzació, al seu torn, implica la cessació del desenvolupament de la llengua en aquells camps en què deixa de ser emprada, a més de l'augment de les interferències.

A partir d'aquí, i aquest és el punt crucial de la fase primària, a la jerarquitització pot seguir la pressió per adquirir la llengua dominant, a la distribució dels àmbits d'ús pot seguir l'estigmatització de la llengua recessiva, i l'augment de les interferències pot tenir com a conseqüència la simplificació i reducció de la llengua recessiva.

Si se'm permet un incís, en el cas del català crec que ens trobem en aquesta fase, però amb un tret específic respecte d'altres llengües que han seguit el mateix procés: un trencament generacional. M'explico. Si la interrupció de la transmissió és un afer familiar, en el cas del català la família encara transmet la llengua i les generacions adultes no tenen la percepció que hi ha una jerarquitització i una estigmatització del català. A més a més, el discurs oficial alimenta el miratge que el català *s'està recuperant*. Però n'hi ha prou a observar el comportament lingüístic dels joves per adonar-se que els 50 anys no eren una predicció gens desencaminada, és a dir, que allà on hi ha el trencament és en la franja entre els 20-

30 anys segons les zones; i no parlo de competència, parlo de comportament lingüístic.

Si aquest punt crucial de la primera fase no es capgira -i no hi ha casos coneguts en què hagi estat així; potser el basc en serà un, però no és prou clar-, es desenvolupen actituds negatives cap a la llengua recessiva i és el moment en què es decideix abandonar-la. A partir d'aquí s'entra en la fase de decadència.

B) LA DECADÈNCIA

La fase de decadència és el període que va des de la interrupció de la transmissió intergeneracional fins que es deixa d'emprar la llengua recessiva en la comunicació habitual. Aquest període és tan curt que es pot arribar a consumir en una generació. Un cas especialment esfereïdor de què pot representar això és el del iukaghir.

El iukaghir és una llengua de Sibèria que ja no té més de 100 parlants. Aquesta comunitat ha patit tota mena de conflictes i persecucions que es palesen clarament en la seva composició sociolingüística. Els membres que parlen encara el iukaghir són els més grans i tenen com a segona llengua l'even, la qual comparteixen amb les generacions adultes que tenen com a segona llengua el iakut. El iakut va ser finalment desplaçat pel rus, que és la llengua dels més joves i la segona, tercera o quarta llengua dels iukaghirs.

La història de la mort de les llengües és especialment sinistra i el cas del iukaghir n'és un entre milers. Vull dir que, tot i estar tota ella farcida d'històries esgarrifoses, la fase de decadència té tots els números per ser la més dura perquè, al trencament entre generacions, s'afegeix el trencament de la comunitat i l'absorció per part de la comunitat dominant, absorció que generalment es resol amb la marginació dins del grup suposadament escollit. Per copsar què pot ser això -i ara sí que faig ficció- ens podem imaginar el moment en què els nostres fills o néts deixin de

transmetre el català als seus fills respectius i trenquin així el vincle lingüístic amb les generacions que els han precedit. D'altra banda, el resultat d'aquesta interrupció pel que fa a la suposada integració es pot veure en tants grups socials que han abandonat la llengua i, en canvi, continuen sent un grup marginal; actualment més de 2.000 comunitats es troben en aquesta fase i, si no fem res per canviar-ho, aquesta xifra es duplicarà en molt pocs anys. Atès que en la fase de decadència el procés s'accelera notablement, és aquest el fet que fa preveure que, durant el segle XXI, desapareixerà el 90% de les llengües que encara es parlen ara -el català inclòs.

c) LA MORT

Passada la fase de decadència, quan el procés ja és del tot irrecuperable, només cal esperar la mort dels darrers parlants per fer oficial la mort de la llengua, tot i que, quan mor l'últim parlant, la llengua ja fa temps que és morta. Actualment, hi ha alguns centenars de llengües amb pocs parlants -només a Austràlia, unes 40 llengües tenen un únic parlant-, que es troben, doncs, en aquesta fase terminal.

Aquestes són les generalitzacions que s'han pogut establir pel que fa al procés de mort de les llengües. És obvi que, si volem aturar el procés, hem d'actuar com més aviat millor i, naturalment, no hauríem arribat aquí si no haguéssim jerarquitzat les llengües. Però, ja que hi som i que jo encara haig d'argumentar la meua resposta a la pregunta de si el català és una llengua en procés d'extinció, voldria comentar breument una de les conseqüències de la mort de les llengües, el coneixement de la qual ens pot ajudar a entendre quins són els riscos per a la humanitat en cas que el procés d'homogeneïtzació es consumi. Ja he esmentat de passada els riscos per a las comunitats directament implicades -desarrelament, trencament dels vincles generacionals,

marginació, etc.-, però la conseqüència a què ara em vull referir ens afecta tots, en la mesura en què constitueix una malversació de recursos per a la supervivència de la humanitat en general.

Quan s'inicia el procés de bilingüïtzació, és evident que una llengua comença a ocupar un espai que, prèviament, havia estat ocupat per una altra. L'espai pot ser entès de moltes maneres, però ara em refereixo estrictament a l'espai territorial. I vet aquí que hem topat amb una de les qüestions més conflictives del debat. Naturalment, atès que la llengua viu en els parlants, no podem pas dir que és un tret del territori, però, en canvi, és un fet que els parlants sí que ocupen un espai territorial que, al seu torn, és imprescindible per a la vida de la llengua. Ningú no pot pensar en una llengua parlada per persones que no estan en contacte; per això podem dir que sense territori no hi ha llengua, fins al punt que, en el cas de comunitats nòmades, la llengua fa la funció del territori, en tant que és la llengua la que delimita l'espai dels desplaçaments.

Però la relació de la llengua amb el territori té aspectes vitals per a la humanitat que passen per alt tots aquells que proclamen que "els territoris no parlen" -per bé que acostumen a ser els mateixos que afirmen que "a França es parla francès, a Itàlia, italià, etc."-. La llengua, a més de ser un vehicle per a la comunicació, és també un instrument de configuració de l'entorn; podem afirmar, doncs que, en bona part, el nostre entorn és allò que anomenem. Per entendre això n'hi ha prou a pensar la percepció tan diferent que poden tenir dues persones d'un mateix entorn -una fàbrica, un conreu, un paisatge, una ciutat, etc.- segons el seu grau de coneixement i, doncs, de la seva capacitat de designar. Allà on un pot veure només *màquines*, l'altre hi pot distingir una varietat enorme, i allà on un només veu *herba*, l'altre hi pot distingir un gran nombre de plantes amb diferents propietats. Un exemple especialment colpidor de les implicacions que té aquesta configuració de l'entorn a través del llenguatge el

trobem a Austràlia. En arribar els primers col·nitzadors i trobar-se amb una gran quantitat de marsupials petits que els eren totalment desconeguts, van recórrer a les possibilitats que els proporcionava la seva llengua per categoritzar-los, i van trobar que s'assemblaven molt a les rates; així els marsupials van començar a ser anomenats com a "rata de bosc", "rata de camp", etc. Inevitablement, atès que les rates són una espècie "a exterminar", les conseqüències d'aquesta percepció van ser inevitables i un gran nombre d'espècies va desaparèixer ràpidament. Potser n'hi ha prou amb aquest exemple per adonar-se que un canvi lingüístic en un territori implica un canvi de l'entorn i, per tant, redueix les possibilitats de supervivència que aquest mateix entorn ofereix. Si tots plegats fóssim conscients del significat, no tan sols de la pèrdua de les llengües, sinó de l'ocupació lingüística dels territoris, potser ens ho rumiaríem una mica abans d'afirmar que l'únic que importa és la comunicació.

En fi, crec que ja em pertoca de respondre la pregunta, i l'única manera de fer-ho és mostrar quins són les fets, les dades, etc. que poden ser interpretats com a símptomes que el català és una llengua en procés d'extinció.

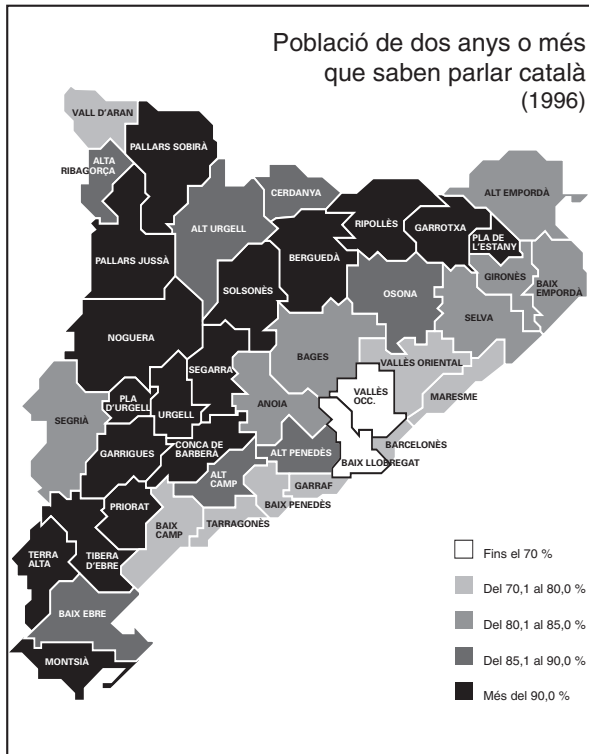
ELS SÍMPTOMES

Entenc per símptoma qualsevol fet –històric-social, de comportament o lingüístic- que pugui ser interpretat com un indicatiu que una llengua està en procés d'extinció. Tot i que el debat entre optimistes i pessimistes va reduir les proves a actes de fe, jo em remeto al que ha passat en altres casos i infereixo que un fet X pot ser interpretat com a símptoma que una llengua és en procés d'extinció si això ha estat així en altres casos. Naturalment, això implica la suposició que els catalans tenim un comportament semblant al de la majoria dels humans i que, en qualsevol cas, no som un poble escollit ni especial. No analit-

zare els símptomes estrictament lingüístics -que hi són i més aviat fan pensar que el català pot desaparèixer absorbit per l'espanyol sense que els parlants tinguin consciència que estan canviant de llengua-, perquè els canvis en la llengua que porten a la seva desaparició són conseqüència de fets extralingüístics i, per la mateixa raó, es poden modificar si canvien aquests fets: la recuperació de molt del lèxic català en els primers anys de la transició n'és un exemple. Em remeto, doncs, a fets extralingüístics, especialment, la reducció de la base territorial, el comportament lingüístic i el prestigi.

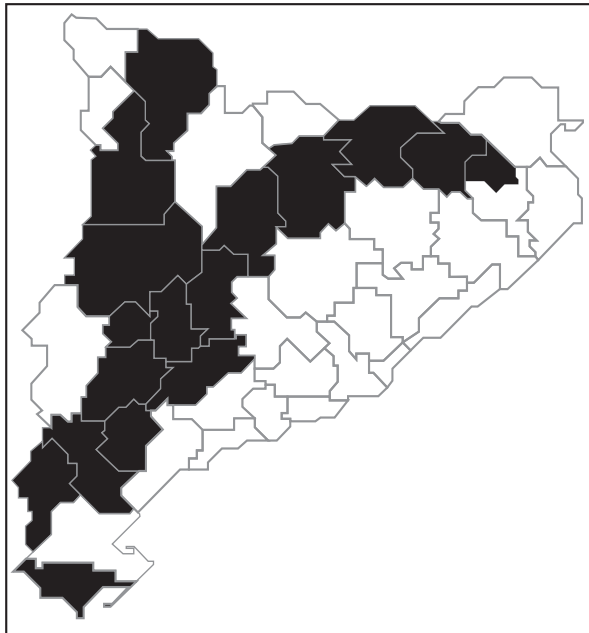
A) REDUCCIÓ DE LA BASE TERRITORIAL

Atès que el territori és un dels components imprescindibles, en la mesura en què és l'espai de trobada dels parlants, qualsevol alteració de la base territorial té un efecte en la vida de la llengua. Així, la reducció de la base territorial d'una llengua pot ser interpretada com a símptoma que la llengua en qüestió està en procés d'extinció. En el cas del català, és suficient pensar en les fronteres lingüístiques de fa dos segles i les actuals per adonar-se que l'afebliment és considerable -n'hi ha prou a pensar en la Catalunya Nord i Alacant-. A aquesta reducció progressiva de les fronteres hem d'afegir, especialment en els darrers cinquanta anys, la funció dels grans centres urbans com a difusors de la llengua dominant. Val a dir que la percepció d'aquest fenomen està molt alterada pel trencament generacional que he esmentat abans. Ningú no pensa en Girona o Vic com a centres difusors de la llengua dominant -més aviat els percebem com la "reserva espiritual" del català-, però, en canvi, ni el Gironès ni Osona no poden ser incloses en les comarques amb els percentatges més alts d'ús del català. Aquesta inèrcia de percepció es manifesta clarament en la interpretació dels resultats del cens lingüístic de 1996 i que *La Vanguardia* del 16-4-98 destaca així: "El

Mapa 1

Mapa 2

95% de la població entien el catalán”. En el mapa que reproduïm es pot veure a primer cop d’ull el motiu de tanta eufòria pel que fa a l’avenç del català (mapa 1).

Ara voldria proposar una relectura del mapa per fer veure que allà on ens volen mostrar un èxit, de fet es mostra un procés d’extinció. En primer lloc, cal tenir present que el mapa és de Catalunya, i que Catalunya és tan sols una part del territori on es parla/va català. Només recordo que més enllà de les fronteres polítiques el procés de substitució ja és molt avançat.

Ara fixem-nos en el mapa: de l’Alt Empordà al Baix Ebre, no hi ha cap comarca costanera on el percentatge de persones que parlen el català arribi al 90% -i em situo en la banda alta de les estadístiques perquè no pensem que vull portar l’aigua al molí dels pessimistes-. El mateix podem dir de les comarques més industrialitzades i, si ens fixem en les comarques pirinenques, ens adonem que, tret del Ripollès i el Pallars Sobirà, la frontera nord mostra un afebliment clar. Cal recordar que el turisme és un fenomen més recent aquí que a la costa; per tant, podem esperar-hi un procés semblant en pocs anys. Si ara ens fixem en les comarques on el català és parlat per més del 90% de la població, el resultat és el del mapa 2.

Naturalment, també hi pot haver una lectura optimista d’aquest mapa: Déu n’hi do del territori on el català és parlat gairebé per tota la població; però si pensem que fa cent anys aquesta proporció es donava en totes les comarques, això històricament té una lectura prou clara: la base territorial del català s’està reduint notablement. Abans de fer una predicció apocalíptica, valdria la pena que ens fixéssim en els mapes següents.

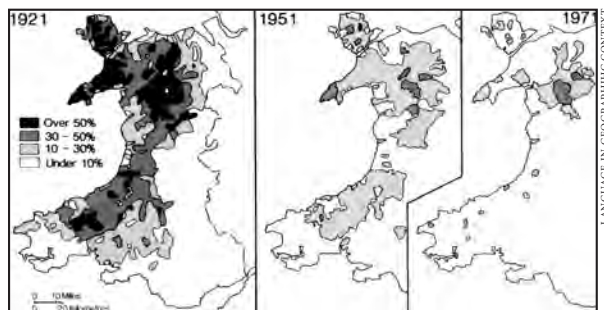
En el mapa 3, on es mostra la reducció de la base territorial del gal·lès, podem copsar una fragmentació del territori per la part central que va implicar un augment de les fronteres i, per tant, de la zona de penetració de l’anglès. Aquesta fragmentació, però, va començar molt abans, com podem veure en el mapa de 1901 (mapa 4).

La zona de la costa on es detecta un augment dels monolingües anglesos, tot i ser menys que els gal·lesos i que en principi no semblava un problema greu, va acabar consumant la fragmentació del territori. Si ara tornem al primer mapa constatem que, a banda i banda del nucli central del català, tenim el Segrià i el Barcelonès, o, més ben dit, Lleida i Barcelona, dos centres urbans entre els quals es pot obrir un passadís, que, de fet, ja ha avançat força al Baix Llobregat, l'Alt Penedès i l'Anoia. Si aquest passadís s'acaba obrint es trencarà un altre eix ara gairebé imperceptible: el que va de l'Alt Urgell al Tarragonès i el Baix Camp, amb la qual cosa, els nuclis amb població majoritàriament catalanoparlant quedaran aïllats. A partir d'aquí, Gal·les és una bona mostra de la velocitat del procés.

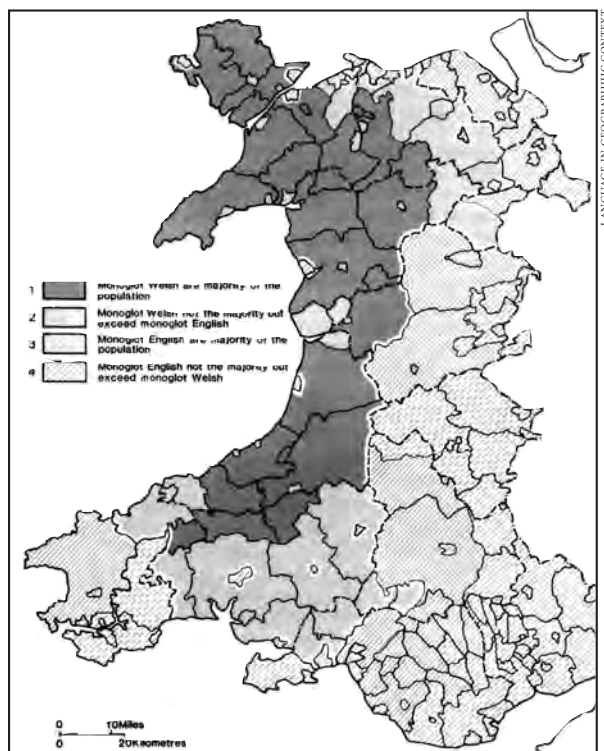
B) EL COMPORTAMENT LINGÜÍSTIC

La reducció, manteniment o ampliació de la base territorial va lligada inevitablement al comportament lingüístic dels seus habitants, en la mesura en què la modificació de les fronteres lingüístiques depèn de l'ús que facin de les llengües en què tenen competència. Cal tenir present que el comportament és diferent de la competència i també de les actituds, i que, en molts casos, poden ser contradictoris. De fet, les diferències en les previsions/prediccions pel que fa al futur del català resideixen en la interpretació que es fa d'aquestes variables, però també en les dificultats d'estudi i anàlisi de cadascuna d'elles.

Els censos lingüístics ens donen dades sobre la competència, i aquests conviden a ser optimista. En la comparació que Boix i Vila (1998) fan dels censos de 1986, 1991 i 1996, tot indica que el coneixement del català augmenta, fins i tot espectacularment, com en el cas de les cohorts de 10-14 i 15-19 anys, resultat indiscutible de l'ús del català en l'ensenyament. Aquestes són les dades que poden ser mostrades com a proves que el

Mapa 3

Mapa 4

català guanya terreny i ningú no dubta que el coneixement sigui imprescindible per a la seva recuperació. Tot i això, si no considero aquestes dades com a símptomes de recuperació del català és perquè en moltes comunitats on la llengua és clarament recessiva o a punt d'extingir-se, s'ha comprovat que les generacions més joves que ja no utilitzen la llengua recessiva no la desconeixen.

xen, sinó que tenen actituds negatives cap a ella, els fa vergonya, o la consideren un signe d'endarreriment, un estigma social, etc.

En el cas del català, els estudis que s'han fet sobre les actituds lingüístiques donen resultats diferents segons les zones. Mentre que Boix (1993) afirma que: "Les actituds de la majoria dels joves barcelonins, independentment de quin sigui el seu grup lingüístic, no són ni positives ni negatives envers les tries del català i del castellà", en el llibre de Montoya (1996) trobem un testimoni esfereïdor de com les actituds lingüístiques poden sentenciar una llengua, fins a aquest punt:

*"Efectivament, per llei de vida, als 9.263 alacantins nadius que, segons la projecció de la mostra obtinguda, tenen el català com a primera llengua (el 3,6% de la ciutat) i ja han passat de la cinquantena, no els podem calcular una supervivència més enllà del primer quart del segle XXI. (...) Fet i fet, cap a la mitjanja del segle XXI, si la tendència actual no s'invertix, no quedarà cap alacantí autòcton amb un coneixement naturalment adquirit del català."*¹

Les actituds lingüístiques varien molt segons el territori de parla catalana on ens trobem, però en els darrers anys s'ha produït un canvi ideològic, les conseqüències del qual caldria analitzar, perquè poden anar en detriment de la neutralitat que descriu Boix en el cas del joves barcelonins i que segurament és extensible a bona part de Catalunya. Efectivament, si l'esquerra, en general, es va arrencar en la defensa del català, recentment han sorgit -des de l'esquerra- diversos grups, associacions, etc. que han atiat a consciència la guerra de la llengua. El forat que aquests grups hagin pogut fer, amb un canvi en les actituds lingüístiques com a conseqüència, és una qüestió que deixo oberta, però posats a fer pre-

diccions, no m'estaré de "mullar-me": si la defensa del català només queda en mans dels conservadors, ja podem entonar el rèquiem, perquè el model de planificació lingüística que proposen no és cap altre que el de Nebrija: "La lengua es compañera del Imperio", i això només és cert quan hi ha un imperi i, sobretot, és un atemptat contra la diversitat lingüística, que és el mateix que dir que és un atemptat contra el català.

Permeteu-me un excurs: jo només havia de respondre una pregunta i el que pretenc és argumentar la meua resposta. Això no vol dir que no cregui que hi ha solucions i, de fet, alguna cosa n'he dit en altres llocs. Tot i que us estalviaré el receptari, crec que un canvi en les actituds lingüístiques a casa nostra és fonamental, tan fonamental com la competència, però el canvi no s'ha de dirigir a la preservació del català sinó a la preservació de la diversitat lingüística, de la qual el català, com totes les altres llengües, és una part indispensable. De llengües aïllades no se n'ha salvat cap, i per si algú pensa en l'hebreu, val a dir que l'èxit de la seva recuperació va tenir com a fonament la diversitat lingüística de la comunitat que el va triar.

Arribats en aquest punt, podeu demanar-me: i bé, si el coneixement del català augmenta i si les actituds són, com a mínim, neutres, com és que goses afirmar que el català és una llengua en procés d'extinció? Doncs, justament, pel comportament lingüístic. Cada vegada més, la llengua de relació entre els joves és l'espanyol i això es dona en tots els nivells socioculturals, llevat dels nuclis diguem-ne resistents i en aquells àmbits on l'espanyol és clarament minoritari. El misteri, però, l'autèntica qüestió de fons, és per què en situacions en què seria possible optar pel català, l'espanyol continua sent la llengua no marcada, una llengua sense connotacions afegides, mentre que el català és percebut com una llengua connotada i, en certa manera, pertorbadora de la comunicació. És aquí on se situa el trencament generacional que he esmentat abans. Que l'espanyol sigui

1. Montoya Abat, B. *Alacant: la llengua interrompuda*. València: Ed. Denes, 1996, p. 216.

la llengua no marcada per a les generacions de més de 30 anys és, fins a cert punt, comprensible. Però, per què no ha canviat aquesta dinàmica en les generacions que, com mostren les estadístiques, són competents en ambdues llengües?

La resposta a aquesta qüestió inclou moltes variables, la més òbvia de les quals és que aquest és el comportament típic dels parlants de llengües minoritàries. Per tant, podríem concloure que la percepció que tenim és la del català com a llengua subordinada, tot i que, en teoria, en podem fer ús en un gran nombre d'àmbits. Però, tot i això, lluny de comportaments habituals, hi ha un component certament desassossegador: la funció de l'individu en tot aquest procés. Què ho fa que una persona competent en almenys dues llengües, i en un entorn que li permet triar, opti per la llengua dominant?

En un dels pocs estudis que s'han fet sobre la funció de l'individu en els processos de substitució (Giles i Johnson, 1987) s'inclouen diferents variables, de les quals ara només em referiré a dues: la percepció dels límits del grup i la percepció de la vitalitat del grup. Segons aquests autors, la llengua es manté quan els límits del grup són percebuts com a sòlids i tancats, mentre que es percep que el grup té poca vitalitat; o bé quan els límits del grup són percebuts com a fràgils i oberts, mentre que es percep que el grup té molta vitalitat. És a dir, el manteniment de la llengua depèn de la percepció d'una certa amenaça però amb possibilitats d'èxit. Quan tant els límits del grup són percebuts com a fràgils i oberts com es percep que el grup té poca vitalitat, aleshores es tendeix cap a l'abandonament o substitució de la llengua recessiva i, en canvi, quan els límits del grup són percebuts com a sòlids i tancats i es percep que el grup té molta vitalitat, aleshores el resultat és la indiferència, indiferència que també acaba portant a la mort de la llengua.

En el cas del català, sembla prou obvi que ens trobem en aquest darrer cas, i valdria la pena preguntar-se fins a quin punt la propaganda ofi-

cial no és responsable d'aquesta situació. Pel que fa als límits, un eslògan com "Som sis milions" fomenta efectivament la percepció que els límits són sòlids i tancats, i, pel que fa a la vitalitat, no cal dir que el missatge és d'allò més cofoi. I amb això no vull dir que la propaganda sigui falsa -a part de ser propaganda-, sinó que es refereix als aspectes no essencials per a la vida de la llengua. A tot això podríem afegir una altra dada: el curs 1996-97 va arribar a la Universitat la primera generació que havia pogut ser totalment escolaritzada en català. Tot i això, els percentatges d'ús del català -en tots els àmbits- a la Universitat no han augmentat, més aviat al contrari. I és que, potser, el mateix fet de l'escolarització en català ha fomentat la percepció de límits tancats i gran vitalitat de què parlàvem sense que sigui certa.

Vivim convençuts que el català és essencial per trobar feina, quan, de fet, ni el català és realment necessari a moltes feines, ni el seu descoïneixement ha impedit arribar ben amunt a moltes persones. Però, algú recorda alguna campanya adreçada a conèixer el català per, senzillament, conviure? És tan difícil mostrar els valors socialitzadors i solidaris, des del respecte fins al veïnatge, des de l'intercanvi fins a la col·laboració, que ofereix el coneixement d'una llengua?

Si ens fixem en les cultures que han sobreviscut amb molt pocs parlants i sense aïllar-se, ens adonem que gairebé totes tenen un tret en comú: el multilingüisme no jerarquitzat dels seus membres. És a dir, tothom parla les llengües del veïns i no pas perquè això els permeti trobar feina -que no els ho permet-, sinó senzillament per conviure i per fer possible la reciprocitat. Val a dir que per proposar aquest model m'han dit tercermundista, però pretendre que el català ha de ser una llengua amb tots els ets i uts de les llengües dominants és una manera més que eficaç de portar-nos a la mort del català. Això, però, ja pertany a un altre àmbit de la discussió: la qüestió del prestigi.

C) EL PRESTIGI

Atès que el prestigi és un tret adquirit i no pas implícit o innat, sembla evident que, en el cas de les llengües, no estem tractant amb una qüestió fonamental, sinó més aviat superficial. Si ens atenim a les qüestions exclusivament lingüístiques, no hi ha res en una llengua que la faci més apta per a ser prestigiada que una altra; per tant, suposar que hi ha alguna cosa en la llengua que la faci més apta per a la supervivència no té cap mena de sentit. Ara bé, hi ha una cosa que cal fer ben explícita: el fet que una llengua tingui prestigi no garanteix en cap cas la seva supervivència, i viceversa, la manca de prestigi no és un símptoma que la llengua estigui en procés d'extinció.

És cert que una llengua prestigiada o, més aviat, una llengua no marcada, té més possibilitats de sobreviure que no pas una llengua l'ús de la qual té connotacions desfavorables, però també és cert que al llarg de la història han desaparegut moltes llengües prestigiades sense que es pugui explicar molt bé per què. Allò que cal tenir present, però, és que una llengua sobreviu només si és parlada i transmesa naturalment, i que si això no es dona, ja pot tenir tot el prestigi que li vulguem atorgar que, de totes maneres, desapareixerà.

En el cas del català, sembla evident que és una llengua prestigiada en la mesura que se'n fa ús en els àmbits anomenats "alts" de la comunicació: l'ensenyament, l'administració, els mitjans de comunicació, etc., tot i les mancances més que òbvies. Tot i això, no sembla pas que aquest prestigi hagi servit de gaire a l'hora d'augmentar-ne l'ús. Ben al contrari, sembla que el català es vagi arraconant en aquests àmbits prestigiats, mentre que en la comunicació quotidiana es va substituint per l'espanyol. Dues anècdotes, em sembla que no gens "anecdòtiques", poden il·lustrar aquesta qüestió.

La primera, explicada per Jordi Font, la protagonitza un alumne de Santa Coloma de Gramenet.

El noi va anar d'excursió amb l'escola a Vic i, en tornar i trobar els seus pares, comenta: "Allí todos hablan como en la clase". La segona me la va explicar un alumne de Sabadell, que en adreçar-se a una veïna en català va ser interpel·lat per una noia d'aquesta manera: "¿Por qué hablas como mi señorita?" Com que el meu alumne va voler-li explicar per què parlava en català, la noia va acabar conclouent que anava errat, car "el catalán es la lengua de la escuela". A mi, totes dues anècdotes em van recordar la que explicava un sociolingüista irlandès i que ja vaig citar a *Vida i mort de les llengües*:

"Quan jo tenia uns vuit anys, vaig anar a una botiga a comprar lliminadures amb la meva germana, tres anys més gran que jo. La senyora que hi havia darrere el taulell, amb gran sorpresa per part meua, ens va preguntar per què no parlàvem irlandès. Nosaltres només vam abaixar el cap, com fan les criatures. Però a fora vaig preguntar a la meua germana què havia volgut dir la senyora. Em va explicar que, ja que estàvem aprenent irlandès a l'escola, l'hauríem de parlar sempre. I jo li vaig preguntar amb tota l'honestedat: "L'irlandès ¿és per parlar?""²

L'anècdota es va produir en els anys 30, quan l'irlandès era emprat en l'ensenyament a Irlanda; només cal pensar en la situació actual de l'irlandès per treure'n conclusions.

En qualsevol cas, per més que el prestigi és una variable que s'hagi de tenir en compte a l'hora de fer prediccions sobre el futur de les llengües, el fet és que és la jerarquització de les llengües el que es troba a l'arrel dels processos de substitució. Per això, segurament és més important fer un esforç en el canvi de percepció de les llengües, insistint en la igualtat de totes elles, que intentar equiparar-les a d'altres que, al capdavall,

2. Macnamara, J. *Successes and Failures in the Movement for the restration of Irish* (1971), p. 7

només deuen els seus atributs a la demografia i el poder econòmic.

CLOENDA

Crec que cal fer explícit que és la primera vegada que escric un article sobre “el futur del català”, i val a dir que només n’he parlat en quatre conferències -a Girona, Manlleu, la Garriga i els Hostalets de Pierola- perquè m’ho van demanar expressament. Que ara m’hagi avingut a respondre una pregunta tan directa com la que m’han fet, té molt a veure amb l’amistat amb el grup fundador de la *Revista d’Igualada* i amb la il·lusió que em feia col·laborar en el seu primer número i en el projecte en general. El que no sé és fins a quin punt hauré de purgar la meva gosadia, no tan sols perquè no sóc especialista en sociolingüística catalana, sinó per una qüestió que em neguiteja molt més.

Potser el fet de dedicar-me a les llengües africanes em va portar inexorablement a l’estudi dels processos de substitució lingüística. Del fet d’haver constatat que la mort de les llengües es dona arreu del món i de manera aparentment imparabile, he arribat a la conclusió que la mort de la llengua no és un procés que es pugui analitzar aïlladament, sinó en aquest context d’homogeneïtzació lingüística generalitzat, i per això no puc veure el procés d’extinció del català com un fenomen únic, sinó com una manifestació més d’aquesta deriva incontrolada que és la mort de les llengües. Curiosament, parlar del fenomen general no sembla que provoqui gaire passions, però, ai, quan he gosat dir que el català forma part d’aquest 90% del patrimoni lingüístic mundial que desapareixerà durant el segle XXI... I aquí resideix la causa del meu neguit.

Una de les reaccions típiques a la predicció de la mort del català és l’acusació que això desmobilitza, desmotiva i desanima. És a dir, si el català s’ha de morir, no cal que ens hi atabalem

o, parafrasejant Gabriel Ferrater, deixem-lo morir en pau. Jo més aviat diria que, si s’ha de morir, almenys no el deixem morir abandonat, sense *fer tot el possible*, però no és aquesta la qüestió. Tot i això, aquesta reacció no deixava de preocupar-me i per això he rastrejat els casos més diversos de mort de les llengües buscant-ne algun en què la predicció de la mort hagi implicat aquest abandonament causat per la inevitabilitat del procés, i no n’he trobat cap. Del que sí que puc donar testimoni és de molts casos en què la predicció ha arribat quan ja no hi havia res a fer. Joves que han intentat recuperar la llengua dels seus avis que no els havia estat transmesa, darrers parlants que van a escoles a ensenyar la llengua que els seus fills i néts han deixat de parlar, i tanta, tanta frustració quan era evident que ja no hi havia res a fer. I de la frustració al ressentiment contra aquells que havien deixat perdre el vincle més real i tangible amb els que ens han precedit.

També és cert que ens costa associar els catalans amb els indis de les reserves, o els aborígens d’Austràlia, o els iukaghir de Sibèria, però tots ells han seguit el mateix procés que els dàlmates, els còrnics o els catalanòfons d’Alacant. I és que els processos de substitució lingüística tenen tants trets en comú que és inevitable pensar que, de la mateixa manera que anem plegats cap a l’extinció, hem de capgirar el nostre destí conjuntament... amb la col·laboració imprescindible dels parlants de llengües majoritàries que hi tenen a perdre tant com nosaltres i als quals, com a nosaltres, se’ls està negant un coneixement i una informació imprescindibles per poder assumir un paper responsable en la preservació de la diversitat lingüística. I quina llàstima que els catalans que, al capdavall, sabem el pa que s’hi dóna, quan es tracta de tenir en consideració les llengües no europees, ens comportem com si la nostra fos una llengua imperial i no una més de totes les que, en poc temps, ja no seran parlades per ningú, mai més.

BIBLIOGRAFIA

- Boix, E.** *Triar no és trair. Identitat i llengua en els joves de Barcelona*. Barcelona: Edicions 62, 1993.
- Boix, E. i X. Vila.** *Sociolingüística de la llengua catalana*. Barcelona: Ed. Ariel, 1998.
- Junyent, M. Carme.** *Vida i mort de les llengües*. Barcelona: Ed. Empúries, 1992.
- Junyent, M. Carme.** *Contra la planificació. Una proposta ecolingüística*. Barcelona: Ed. Empúries, 1998.
- Montoya Abat, B.** Alacant: *La llengua interrompuda*. València: Ed. Denes, 1993.
- Prats, M. i A. Rossich.** *El futur de la llengua catalana*. Barcelona: Ed. Empúries, 1990.
- Williams, Colin H. (ed.)** (1988) *Language in geographic context*. Clevedon, Filadèlfia: Multilingual Matters, 1998. 316 p.

M. CARME JUNYENT I FIGUERAS (Masquefa, 1955) és doctora en Filologia Romànica i professora titular de lingüística general a la Universitat de Barcelona. És autora, entre d'altres, dels llibres: *Les llengües d'Àfrica* (1986), *Les llengües del món* (1989), *Vida i mort de les llengües* (1992) i *Contra la planificació* (1996).